

музична творчість: посібник для вищих та середніх учбових закладів / А. І. Іваницький. – К.: Музична Україна. – 1990. – 334 с.

4. Іваницький А. Українська народна музична творчість / А. Іваницький. – К.: Муз. Україна. – 333 с.

5. Кабалеvский Д. Б. Воспитание ума и сердца. Книга для учителя. 2-е изд / Д. Б. Кабалеvский. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.

REFERENCES

1. Avdiievskiy, A. T., Bolharskiy, A. H. ta in. (1991). *Proekt prohram z muzyky serednoi zahalnoosvitnoi shkoly ta pozaklasna robota z muzyky, 1-4 klasy*. [The program of music for secondary schools and extra-curricular music work. Grades 1–4]. Kyiv.

2. Apraksina, O. A. (1983). *Metodika muzikal'nogo vospitaniya v shkole: Uch. posob. dlia studentov ped.yn-tov*. [Methods of musical education in school: Uch. Help. for students ped. institutes]. Moscow.

3. Ivanytskyi, A. I. (1990). *Ukrainska narodno-muzychna tvorchist: posibnyk dlia vyshchyykh ta*

serednikh uchbovykh zakladiv. [Ukrainian folk-musical creativity: manual for higher and secondary schools]. Kyiv.

4. Ivanytskyi, A. (1990). *Ukrainska narodna muzychna tvorchist*. [Ukrainian folk musical creativity]. Kyiv.

5. Kabalevskij, D. B. (1984). *Vospitanie uma i serdtsa. Kniga dlia uchitelya*. [Education of the mind and heart. Teacher's book]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОЖАРСЬКА Анастасія-Олена Юрїївна – магістрант Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: вплив музики на сприйняття наукової інформації.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

POZHARSKA Anastasia-Olena Juriivna – Master of the Institute of Arts, Boris Grinchenko University of Kyiv.

Circle of research interests: the influence of music on the perception of scientific information.

Дата надходження рукопису 16. 01. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор В. Ф. Черкасов

УДК 373.3.016:78]:159.937.7

РАХМАНОВА Оксана Кахрамонівна – аспірант кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка e-mail: Newksunya @ukr.net

СИНЕСТЕЗІЙНІСТЬ У ТВОРЧІЙ МУЗИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Протягом ХХ століття синестезійна парадигма поступово входить у науковий апарат мистецтвознавства та музичної педагогіки і проявляє себе в естетичному аспекті даних наук. Актуальність її вивчення визначається тим, що синестезія є фундаментом образного мислення, тобто лежить в основі художньої творчості і художнього сприйняття. Наближення до розуміння природи і принципів функціонування феномена стає необхідною умовою розробки проблем педагогіки музичної освіти, пов'язаних з розвитком музичного мислення і музичного сприймання. Дослідження генези, теорій та методик розвитку синестезії підтверджується змінами в науковій думці, яка звернена до проблеми особистості. Антропоцентризм сучасних наукових парадигм актуалізував проблему людини, інтермодальність її

сприйняття і мислення, зумовив пошук інтегративних методик, що дозволяє зрозуміти її як цілісність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний педагогічний досвід музичного виховання вміщує в собі психологічні і психофізіологічні компоненти теорії сприйняття музики, щоб допомогти дітям адаптуватися в школі і виховати у них інтерес до занять. Під час сприйняття мистецтва у молодших школярів виникають метафори чуттєвого сприйняття, що об'єднують різноманітні сенсорні системи. На думку Б. Галеева, синестезія включає в себе: а) поетичні тропи і стилістичні фігури, пов'язані з міжчуттєвими переносами; б) кольорові та просторові образи, що викликає музика; в) взаємодію мистецтв [1].

На думку Н. Коляденко, синестезія є особливим феноменом художньої інтеграції [8]. У музиці процес перетворення на

підсвідомому рівні, наприклад, візуального в аудіальне або моторно-рухове, є важливим елементом процесу створення і сприйняття художнього образу мистецтва. Кольорово-музичні синестезії пов'язують з асоціативною візуалізацією більш глибокого руху почуттів і емоцій, що утворюються в підсвідомості.

На думку Р. Арнхейма, всі види мистецтва візуальні, тобто зміст мистецтва, перш за все, утворює зорові образи [7]. Синестезія сприяє сприйняттю музики як руху «звукового тіла» в уявному просторі, якому визначені такі координати: глибина – фактура звучання; вертикаль – гармонія; горизонталь – мелодика. Світу міжчуттєвих уявлень в музиці «притаманні всі основні параметри, якими володіє світ реально видимих образів (простір, рух, пластика, колір)». На думку вчених, саме музика, «пробуджує» синестезії не тільки через експресивно-особистісний характер переживань кольору, звуку, але і через особливості моторики, природнього стану особистості. Останнім часом у музичній педагогіці використовуються прийоми отримання знань шляхом формування у молодших школярів міжчуттєвих асоціацій при сприйнятті мистецтва.

Б. Юсов вважає, що розуміння сенсу взаємодії мистецтв є основою для розвитку духовного мислення особистості. Він виділяє три компоненти установки на сприйняття мистецтва: ерудованість, чуйність та співпереживання. Вчений підкреслює їхню незалежність один від одного [4].

На думку В. Ражнікова, емоційний досвід передує технології. Емоція утворюється в художній діяльності як рух кольорових плям, звукових кластерів та алогічних слів. Іншими словами, діти спочатку імпровізують на емоцію, настрої (вивчення основних емоційних модальностей: сумно, весело, поетично, виразно і т.д), а потім переходять від спонтанних творчих виразів у світ професійного мистецтва, яке має свою мову, форму та способи свідомості [5].

На противагу В. Ражнікову, Н Коляденко вважає, важливим критерієм прояву синестезійності є феномен музикальності, як специфічного художнього досвіду в синтезі мистецтв, що відображає музичну логіку. Молодшим школярам дається завдання на «синтезуючий» стиль мислення: за ключовими словами, живописними картинками, художніми образами [5].

Мета статті – обґрунтувати феномен синестезійності у творчій діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізнання людиною світу, формування перцептивних образів починається з чуттєвого відображення дійсності. Цілісне сприйняття об'єктів світу забезпечує взаємодію відчуттів, причому великого значення набуває особлива форма їхньої взаємодії – міжсенсорний зв'язок, синестезійність. Синестезійність як елемент комплексного впливу мистецтв у методичних розробках педагогів, виступає в якості метафор. Характеризуючи звучання і порівнюючи музичні засоби з близькими визначеннями, молодші школярі починають використовувати синоніми з «сусідніх» систем сприйняття. Наприклад, «співучість» може бути «м'якою», «світлою», «легкою», а «уривчастість» – «гострою», «колючою», «холодною». Аналізуючи ритм, часто використовують порівняння «важкі» та «легкі» кроки, про мелодію – «візерунок» або «малюнок». Всі ці синоніми належать до різних систем сприйняття: слух, нюх, дотик, але характеризують лише одне музичне (слухове) явище. У результаті, успішно виконуються основні завдання загальної музичної освіти, що полягають у формуванні чуйності молодших школярів до музики, а не тільки ерудиції.

Синестезійність виражається в умінні зв'язувати, здавалося б, не пов'язані один від одного предмети, в багатому асоціативному мисленні. Як відомо, бачення незвичайних зв'язків, оперування метафорами чуттєвого сприйняття, вираження одного через інше – це і є основа творчості.

Процеси сприйняття входять в структуру інформаційного блоку мозку. Він відповідає за роботу всіх аналізаторів, які здійснюють контакт із середовищем – зорового, слухового, тактильного, рухового, смакового, нюхового. Ці аналізатори забезпечують первинний, пізнавальний процес – відчуття – і утворений на основі нього процес сприйняття. Слухові відчуття є відображенням, що впливають на слуховий рецептор звукових хвиль, які народжуються від звуку і являють собою змінне згущення і розрідження повітря. Звукові хвилі мають: по-перше, різну амплітуду коливань; по-друге, частоту та тривалість коливань; по-третє, форму коливань. Головними властивостями будь-якого звуку є: його гучність, висота, тембр. Локалізація джерела звуку визначається не тільки слуховим, а й зоровим сприйняттям взагалі, сукупністю всіх даних, які є для орієнтування в реальному просторі.

Значення зорових відчуттів у пізнанні світу особливо велика. Вони дають людині

виключно багаті і тонко диференційовані дані величезного діапазону. Зір дає нам найбільш досконале, справжнє сприйняття предметів. Зорові відчуття найбільш диференційовані від афективності, у них особливо важливий є момент чуттєвого споглядання. Зорові сприйняття – найбільш «предметні», спрямовані на сприйняття людини.

На основі відчуттів формується процес сприйняття. Сприйняття – цілісне відображення предметів, ситуацій і подій, що виникають у безпосередньому впливі на рецепторні поверхні органів почуттів [3]. Таке цілісне відображення утворюється в результаті взаємодії аналізаторів, з підключенням пам'яті і розумових операцій молодших школярів на уроках музичного мистецтва у процесі творчої діяльності.

Використання ефекту синестезії в творчому процесі призводить до відкриття резервного джерела нових ідей, нових образів, розширення творчого поля. Синестезійність – «синтез почуттів», стан особистості, коли відчуття однієї модальності (слухання музики) викликає іншу модальність (кольорове відчуття).

Р. Ділтс відносить синестезію до базових креативних процесів, а створення у творчій діяльності «мультисенсорних карт» проблемного простору розглядає як один із способів розвитку і управління креативністю молодших школярів [6].

Особливої уваги заслуговують приклади з музичної педагогіки, де на уроках зі слухання музики, музичної літератури, досліджуються методики, у яких через графічне зображення образів формується асоціативне поле музичного сприйняття молодших школярів. До методик графічної візуалізації музики відносять термін О. Райнера «музична графіка» та Н. Коляденко «музичне малювання», що виражають собою перенесення несвідомих уявлень про музику в свідомі, за допомогою абстрактних елементів живопису кольорових ліній і форм [2]. Дані образи багатопланові і полімодальні, вони утворюються під час слухання музики і збагачують сприйняття її звучання, розвиваючи наочно-образне мислення. У результаті, малюнки отримані шляхом «музичного малювання», як і приклади «музичної графіки» слугують своєрідним візуально фіксованим документом. Через названі методики молодші школярі вміють будувати звуковий ряд до живописних полотен, давати світло-кольорові характеристики звуку як «яскравому», «блискучому», вміють моделювати кольорами динаміку процесу розгортання контрастних образів.

Процес «малювання музики» відбувається за принципом від простого до складного. Спочатку – зображення простого для сприйняття короткого музичного відрізка, потім – різнохарактерних одночастинних програмних творів та не програмних двох чи трьох частинних. Саме вираження одного через інше, музики через абстрактний живопис є проявом і виявленням синестезійності. У процесі даного експерименту констатовані наступні слухозорові відповідності: мелодія – малюнок, тембр – колір, регістр – світло, тональність – колорит. Відзначено, що різні компоненти музичного сприйняття – пластичні, просторові, тактильно-дотикові, гравітаційні, зачіпають глибокі шари психіки особистості. Отже, синестезійність – це особливий стан психіки, коли сприйняття музики загострено через виникаючі слухозорові відповідності. Чим більша й яскравіша відповідність, тим краще виражена синестезія.

Цікаві дослідження проведені в сфері комплексних міжчуттєвих вербальних зв'язків з музикою. Відбувається осягнення музичної образності за допомогою образів-тропів і безпредметності слів (наприклад, на що схоже піаніно? або передати три стани інструменту: суворого, схвильованого, веселого та ін.). У музичних образах відсутній предметно-понятійний початок, вони сприймаються емоційно і чуттєво-образно, отже на такому рівні абстракції стираються межі між музикою та іншими проявами закладеного в людській психіці синестезійного потенціалу сприйняття. Особливість методик з вивчення аудіально-візуальної синестезійності в тому, що візуальний компонент відходить на друге місце: «звук-колір», «тон-колір», «стан-колір», та ін. Він є асоціацією до акустичного звучання, а якщо музикальність є неакустичним феноменом, то візуальний компонент проявляє себе у вербальній мові.

Синестезійність сприяє до розуміння музики дітьми, вміння створювати для себе установки і діяти самостійно, формування у молодших школярів художнього сприйняття та естетичної вихованості, розвитку мислення та творчих уявлень.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз синестезійних компонентів художньої образності виводить на зв'язок несвідомого і свідомого у процесі сприйняття мистецтва і зачіпає вібраційну природу злиття звуку, кольору, пластики та інших модальностей сприйняття музики. Це дає можливість вчителю під час слухання музики оцінити естетичну реакцію молодших

школярів на твір, виховати вміння регулювати свій емоційний стан. Отже, шляхом поєднання малювання, словесних вправ та музики, міжчуттєвої синтети звуку і кольору мають доволіний характер і яскравіше проявляються у творчій діяльності. Перспективою подальших досліджень є розроблення шляхів реалізації та апробації синестезійних методів, фіксація стану психіки на музичний твір та експериментальна перевірка ефективності результатів дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галеев Б. М. Синестезия и музыкальное пространство. Музыка – культура – человек / Б. М. Галеев. – Свердловск: УрГУ, 1991. – С. 36–43.
2. Зеленина Е. О. Синестезия как проблема педагогики музыкального воспитания и образования: развитие слухо–зрительных интермодальных ассоциаций / Е. О. Зеленина. – М., 2010. – 87 с.
3. Ленский Г. С. Изобразительное искусство в системе начального образования. Вопросы художественного развития школьников на занятиях изобразительным искусством / Г. С. Ленский. – М.: АПН СССР, 1981. – 328 с.
4. Лукьянец Н. Г. Интеграция цвета и музыки в цветомузыку, её восприятие / Н. Г. Лукьянец. – М: КИЭУ, 2006. – 269 с.
5. Ражников В. Г. Школа настроения – методика развития художественного сознания детей / В. Г. Ражников. – Москва, 1993. – 135 с.
6. Томашева А. А. Развитие синестезии у детей в учебном процессе музыкальной школы. Ценностно–смысловые ориентации и стратегии управления развития образовательных учреждений: материалы всерос. науч.–практ. конф. «Четвёртые Чередовские чтения», 29 октября 2006 г. Омск / А. А. Томашева. – ОмГПУ, 2006. – С. 118–147.
7. Янышин П. В. Эмоциональный цвет. Эмоциональный компонент в психологической структуре цвета / П. В. Яшин. – Самара: СамГПУ, 1996. – 218 с.
8. A. Gunnar Ásgeirsson, M. Nordfang, T. Alrik Sørensen Components of Attention in Grapheme – Color Synesthesia: A Modeling Approach. PLoS ONE. Science. 2015. 10(8). p 179. doi: 10.1371/journal.pone. 0134456.

REFERENCES

1. Galeev, B. M. (1991). *Sinesteziiia i muzykalnoe prostranstvo*. [Synesthesia and music space]. Sverdlovsk.

2. Zelenina, E. O. (2010). *Sinesteziiia kak problema pedagogiki muzykalnogo vospitaniia i obrazovaniia: razvitie slukho–zritelnykh intermodalnykh assotsiatsyi*. [Synesthesia as a problem of pedagogy of musical and general education: development of auditory and visual intermodal associations]. Moscow.

3. Lenskii, G. S. (1981). *Izobrazitelnoe iskusstvo v sisteme nachalnogo obrazovaniia. Voprosy hudozhestvennogo razvitiia shkolnikov na zanyatiakh izobrazitelnyim iskusstvom*. [Fine art in the system of primary education. Issues of artistic development of school students in the classes of fine art]. Moscow.

4. Lukianets, N. G. (2006). *Integratsiia tsveta i muzyki v tsvetomuzyku, ee vospriiatie*. [Integration of colour and music into colour music, its perception]. Moscow.

5. Razhnikov, V. G. (1993). *Shkola nastroiennia – metodika razvitiia hudozhestvennogo soznaniia detei*. [School of mood as a methodology for developing the artistic consciousness of children]. Moscow.

6. Tomasheva, A. A. (2006). *Razvitie sinestezii u detei v uchebnom protsesse muzykalnoi shkoly*. [The development of synesthesia in children in the educational process of music school]. Omsk.

7. Yanyshin, P. V. (1996). *Emotsionalnyi tsvet. Emotsionalnyi komponent v psikhologicheskoi strukture tsveta*. [Emotional colour. Emotional component in the psychological structure of colour]. Samara.

8. A. Gunnar Ásgeirsson, M. Nordfang, T. Alrik Sørensen (2015). Components of Attention in Grapheme–Color Synesthesia: A Modeling Approach. PLoS ONE. Science, 10(8), p. 179. doi: 10.1371/journal.pone. 0134456.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАХМАНОВА Оксана Кахрамонівна – аспірант кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: методика музичного виховання, розвиток художньо-творчої синестезійності молодших школярів на інтегрованих уроках музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RAKHMANOVA Oksana Kahramonovna – a post-graduate student of the Department of Theory and Techniques of Musical Art at the Institute of Arts of the Borys Hrinchenko University of Kyiv, a lecturer at the University College.

Circle of research interests: the method of musical education, the development of artistic and creative synaesthetic perception of younger school student in integrated lessons of musical art.

*Дата надходження рукопису 09. 12. 2017 р.
Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул*